

Zelfstandig leren in een 'vrije-organisatie-les'

Binnen het topic Zelfstandig leren in de lessen bewegingsonderwijs zou het natuurlijk raar zijn als er geen praktijkartikel was waarin duidelijk werd gemaakt hoe dat zelfstandig leren er in de praktijk uit ziet. In dit artikel wordt duidelijk dat de rol van de vakleerkracht daarin zeer belangrijk is.

TEKST CHRIS HAZELEBACH FOTO ANDRÉ RUIGROK

De mate van zelfstandig leren is gekoppeld aan de wijze waarop de omgeving door de leerkracht georganiseerd wordt. De leerkracht heeft de keuze uit drie organisatievormen: klassikaal, groepjes en vrij. Lang geleden werden gymlessen klassikaal gegeven. Op commando van de docent voerden kinderen dezelfde rek- en strekoefeningen uit. Een voordeel van een klassikale les is dat je kunt zien of alle kinderen meedoen en ze dezelfde leerhulp krijgen. Zeker bij de start van het leren van een nieuwe activiteit kan dit voordeel opleveren. Maar de ruimte voor 'zelfstandig leren' is beperkt. Deze ruimte is groter in een vijf groepjesles waarbij verschillende activiteiten naast elkaar worden aangeboden. Dit soort 'groepjeslessen' lijkt trend in het huidige onderwijs. In een groepjesles krijgen kinderen meer kans om te leren 'met elkaar een bewegingssituatie te reguleren'. De grootste ruimte ontstaat in een vrij organisatieles waarbij elk kind zelf mag kiezen welke activiteit hij/zij gaat doen. Deze organisatievorm zal hieronder verder uitgewerkt worden.

Zelfstandig leren of zelfstandig werken of initiatiefruimte?

De ruimte die een kind krijgt om 'zonder directe begeleiding van een docent' te gymmen, zegt nog niets over het leerresultaat. Of een kind in een klassikale, groepjes of vrije les daadwerkelijk iets leert, hangt van zoveel factoren af dat daar moeilijk vooraf iets over te zeggen is. Het onderwijs kan proberen iets te openen, maar moeilijk iets afdwingen. Of een kind echt iets leert is afhankelijk van de persoonlijke toe-eigening en daarom is elk leren 'zelfstandig leren'. De onderwijskundige kwestie van 'zelfstandig leren' is de mate waarin de leerkracht probeert het leren te sturen. Bij weinig sturing wordt er gesproken van 'zelfstandig leren', maar bedoeld wordt dan 'zelfstandig werken'. Maar ook dat is een verkeerde term, want in het onderwijs waar kinderen in groepen bij elkaar zijn, is elk individueel leerproces verbonden aan de leerprocessen van andere kinderen. De organisatievorm bepaalt wel de ruimte die kinderen krijgen om zelf initiatieven te nemen en hoe ze die initiatieven op elkaar kunnen afstemmen.

Dit artikel gaat over de 'initiatiefruimte' die kinderen krijgen in een vrije organisatieles.

Een beeld van een vrije organisatieles?

Op de Montessori-basissschool zagen mijn wekelijkse vrije organisatielessen er bijvoorbeeld als volgt uit: voordat de kinderen kwamen had ik het volgende klaargezet: vijf stoelen om vanaf weg te zwaaien met de touwen, kastkop als aanloop naar de minitramp met daarachter een halve kast en een valmat, het klimrek stond schuin en daar hing

een bank aan om van af te glijden, een touw met een katrol hing tussen het wandrek en de overkant om naar beneden te tokkelen, een halve tafeltennistafel, één ringstel met matten, een bierton om op te balanceren, een laag basketbalbord om te mikken, een kleine speelruimte voor blokjesvoetbal, een plank om zittend vanaf te skateboarden en een fietsje. Naast deze grote materialen mochten de kinderen klein materiaal uit de kasten pakken, zoals ballen, touwtjes, circusmateriaal. Kinderen namen hun eigen cassettebandjes mee voor de muziek. Als de kinderen iets anders wilden dan mochten ze dat vragen en dan probeerden we dat in te passen. Als de kinderen de gymzaal in kwamen mochten ze direct beginnen met datgene wat ze het liefst wilden doen. Alle activiteiten waren bekend, want die hadden we in de groepjes- of klassikale lessen al vaker gedaan. Er waren

Een voordeel van een klassikale les is dat je kunt zien of alle kinderen meedoen en ze dezelfde leerhulp krijgen

geen regels behalve de normale gedragsregels: bijvoorbeeld dat je aardig moest zijn voor de anderen en voor de materialen. Halverwege de les werd er even gestopt om met elkaar te bespreken hoe de sfeer was en aan het einde van de les werd alles netjes gemaakt voor de volgende groep.

Wat is een vrije les?

Er zijn talloze manieren om een vrije les te geven, bovenstaand beeld is van een les die door een vakleerkracht werd gegeven die al tien jaar op die school werkte en die alle kinderen drie keer in de week les gaf. De mate waarin de vakleerkracht de kinderen kent, is medebepalend voor de vrijheid die de kinderen aan kunnen. Een vakleerkracht moet snel kunnen aanvoelen welke initiatieven van de kinderen wel en welke niet veilig zijn en dat vraagt om vakkennis en om kindkennis. Wie wil beginnen met het geven van een vrije les kan baat hebben bij de volgende uitgangspunten:

- plan minimaal 6 en het liefst 10 tot 15 activiteiten in de zaal
- in het begin alleen activiteiten die ze al kennen en kunnen
- bouw het arrangement iets makkelijker dan dat ze gewend zijn
- maak ook gebruik van eenvoudige activiteiten die niet in het curriculum passen, bijvoorbeeld tokkelbaan, knikkeren, fietsen, allerlei trend-beweegspelletjes
- maak ook gebruik van andersoortige activiteiten, zoals muziek maken, trommelen, verkleeden, huttenbouwen met lakens in de berging, tekenen, loungen, sportfilmkijken

- zorg voor duidelijke afbakening bij activiteiten waarbij botsingen kunnen ontstaan, bijvoorbeeld met pilonnen en rood/wit lint
- zorg voor minstens 31 'werkplekken' als je 30 kinderen hebt, zodat er altijd een plek vrij is om te kiezen. (touwzwaaien heeft in het voorbeeld vijf werkplekken)
- zet bij favoriete activiteiten een wachtplek neer
- stel zo nodig regels over het gebruik van materialen en beurten
- geef in overleg ruimte om andere activiteiten of materialen toe te voegen.

Wat leren de kinderen in zo'n vrije les?

Bijna alle kinderen vinden deze lessen leuk. Voor sommige kinderen is het te druk en die hebben behoefte aan een rustige speelhoek of blijven liever in de klas en dat mag dan natuurlijk ook, want het is een 'vrije les'. Wat betreft de 'leeft 't doelen', de belevingsdoelen, is de winst snel gemaakt. Er zijn kinderen die de hele les alleen willen touwzwaaien of voetballen. Zonder dat ze beter worden vinden ze het wel leuk. Kinderen leren in een vrije les te beseffen wat ze meer en minder leuk vinden en wat ze liever wel en liever niet doen. Voor de docent een goede observatiemethode om er achter te komen welke kinderen door welke activiteiten geboeid raken. De kinderen leren in deze les ook veel met betrekking tot de 'loopt 't doelen'. Hoe reguleer je met elkaar zo'n vrije les? Er ontstaan ruzies over wie met wat mag spelen en hoelang, er is gevaar op botsingen. Continu moeten de kinderen hun wensen op elkaar afstemmen. Wanneer ze er met elkaar niet uit komen, mogen ze de vakdocent om hulp vragen. Een gevaar van een vrije les is, dat machtige kinderen meer kans krijgen om bepaalde populaire activiteiten te doen.

Er zijn vakleerkrachten die stellen dat een klas eerst goed klassikaal en in groepjes moet kunnen werken voordat ze een vrije les krijgen

Er zal dan met de kinderen overlegd worden, welke regels er ingevoerd moeten worden om reguleringsproblemen te voorkomen. Helaas roept daarna elke regel weer nieuwe regelovertrekking op. Dat is de reden om tijdens de vrije les, in de kring, stil te 'staan' bij de sfeer in de les. Er wordt besproken of iedereen voldoende ruimte heeft om vrij te spelen. Voor veel vakleerkrachten is de belangrijkste vraag of kinderen beter de activiteit leren uitvoeren. Er zijn kinderen die zich focussen op één activiteit om die beter te leren uitvoeren. Ze blijven dan bijvoorbeeld diabolon, net zo lang tot ze het kunnen. Het fijne van een vrije les is dat

de vakleerkracht tijd heeft individuele leerhulp te geven, tenminste als het kind daar om vraagt. Het komt voor dat je maar één kind helpt, maar die heeft dan wel een enorme leersprong gemaakt. De meeste leerwinst op 'luk-doelen' wordt gemaakt door de bekliving van het reeds geleerde. Een kind dat in een groepjesles een wendsprong heeft geleerd, vindt het heerlijk om die te herhalen zonder dat een docent aanwijzingen geeft. Aan de andere kant ontstaan voor de goede bewegers kansen om te experimenteren. Als kinderen te veel experimenteren moet de vakleerkracht de veiligheid in de gaten houden en het gesprek aan gaan over wat wel en niet mag. Een andere oplossing kan zijn dat de vakleerkracht deze 'waaghalzen' gaat vangen. Een ander soort leerproces gebeurt als een activiteit mislukt. Vaak stopt het kind dan en gaat wat anders doen. Maar meestal komen ze tien minuten later weer terug om het nog een keer te proberen en als het dan weer mislukt gaan ze weer weg. Toch gebeurt het geregeld dat het na drie pogingen en een half uur later, wel lukt.

Vrije lessen ook met moeilijke klassen en in het voortgezet onderwijs.

Er zijn vakleerkrachten die stellen dat een klas eerst goed klassikaal en in groepjes moet kunnen werken voordat ze een vrije les krijgen. Maar andersom werkt 't ook. Juist moeilijke klassen hebben behoefte aan ruimte voor eigen initiatieven. Door te beginnen met vrije lessen, sluit je beter aan bij deze behoefte en is het makkelijker om een persoonlijke binding met de kinderen op te bouwen. In zo'n vrije les kan de vakleerkracht beginnen met leerhulp te geven en zodoende een vertrouwensband met de kinderen op bouwen. Er zijn altijd wel activiteiten te vinden die de kinderen kunnen, zonder dat ze daar vooraf les in hebben gehad, bijvoorbeeld blokjesvoetbal, schommelen, badmintonnen, enzovoort. Er was een vakleerkracht in Utrecht die op een lastige school eerst een jaar alleen vrij werken heeft gegeven en vandaar uit langzamerhand groepjes gym heeft ingevoerd.

In het voortgezet onderwijs wordt weinig met vrije lessen gewerkt, terwijl dit voor de brugklassers een geweldige werkvorm zou zijn om te laten zien wat ze op de basisschool geleerd hebben. In de bovenbouw mogen de kinderen soms wel kiezen voor bepaalde sporten, maar dat is toch iets anders dan een vrije les waarin de kinderen tijdens de les steeds opnieuw mogen kiezen wat ze gaan doen.

Tot slot. Vakleerkrachten die zelfstandig leren en werken van belang vinden, zouden wat vaker vrije lessen kunnen gaan geven, zodat ze samen met de kinderen het nieuwe onderwijs vorm geven. ■

⋮ **Contact:**
⋮ chris.hazelebach@planet.nl